

Vijftig jaar Monumentenwet 1961-2011

Als enige gemeente heeft Leiden in 2011 een jaar lang gevierd dat toen de Monumentenwet vijftig jaar bestond in Nederland. Het bijzondere jubileum van een halve eeuw wettelijke monumentenzorg, waarvoor de Nederlandse Oudheidkundige Bond al even lang daarvoor geijverd had, was dan ook het centrale thema van de zeer druk bezochte conferentie op 9 december 2011 in het voormalige Weeshuis. Dit themanummer van het Bulletin is eveneens gewijd aan het vijftigjarig bestaan van de Monumentenwet en de dynamiek in argumentatie rondom wettelijke bescherming. Zo constateerde Emanuel Boekman in zijn proefschrift *Overheid en Kunst* (1939) dat tegenover de monumentenzorg een ‘ommekeer in de denkbeelden’ had plaatsgevonden, die niet alleen een gevolg was ‘van verandering in esthetische waardeering en versterkt nationaal besef, doch ook van verdiept inzicht in de economische en sociale betekenis van monumenten uit het verleden, in het bijzonder uit een oogpunt van vreemdelingenverkeer’ (p. 85). Anders gezegd: monumentenzorg was (en is) goed voor de economie. Met instemming citeerde hij de argumenten uit een verrassend verzoekschrift van de Nederlandse Maatschappij voor Nijverheid en Handel aan de Tweede Kamer (1937) om meer te investeren in de monumenten:

‘Het is, waar particuliere eigenaren dit niet uit eigen middelen vermogen, taak van het volk, taak van de overheid, deze monumenten (van cultuur) voor ondergang te behoeden en als sieraad van ons land te behouden. Een volk, dat de monumenten uit zijn verleden niet eert, doet zijn eigen waarde te kort. In dit opzicht is in voorbijgegangene jaren ernstig te kort gekomen. En het is de taak van het huidige geslacht om, voor het te laat is, dit tekort in te halen’.

De Monumentenwet heeft vele vaders en in de maatschappij een zeer divers gezelschap van erfgoedhoeders, die vaak het bovenstaand citaat in nieuwe bewoordingen herhalen omdat het behoud van monumenten om meer dan één reden een zaak van nationaal belang is.

Geert Medema memoreert de lange aanloop naar een wettelijke monumentenbescherming in Nederland. Hij behandelt zowel de rol van de Bond als de positie van de eigenaar, het eigendomsrecht, het monumentenrecht en de verdeling van lusten en lasten. Bij terug lezing van alle discussies is die spanning tussen het particuliere en het algemene belang volop actueel gebleven, maar telkens met een ander accent tegemoet getreden nadat de wet eenmaal was ingevoerd.

De culturele grondslagen van de Monumentenwet en met name de bepaling van het monumentenbegrip komen aan bod in het artikel van Marieke Kuipers. Monumenten zijn niet alleen een zorg van de instituties maar eveneens van betrokken burgers. Zonder de aanhoudende pleidooien van organisaties als de (K)NOB, de Bond Heemschut en vele andere was er nooit een Monumentenwet tot stand gekomen. Nog steeds ageren beschaafde burgers tegen dreigende afbraak van monumenten. Al komen zij niet altijd bij monumenten binnen, zij kunnen ze, even-

als toeristen, wel dagelijks zien in de binnensteden, buitenwijken en dorpen. Zij verwachten van de overheid een hoedende rol als het om dierbare gebouwen gaat, maar in de actuele debatten lijkt de meeste aandacht uit te gaan naar de mogelijkheden tot vereenvoudiging en beperking van verplichtingen. Monumentenbescherming is vol tegengestelde belangen, maar dient uiteindelijk het algemene belang van beschaving en culturele vorming.

In zijn bijdrage over het fenomeen ‘beschermde stads- en dorpsgezichten’ schrijft Frits Niemeijer dat al ruim voor de Tweede Wereldoorlog – en toen aangerichte schade – was voorgesteld om historische stads- en dorpsbeelden te beschermen tegen ontsteking en horizonvervuiling. Hoewel de wetgever bij de invoering van het instrument in 1961 had aangegeven niet uit te zijn op ‘bevrozing’ van het ‘beeld’ wordt dit idee nog vaak verkondigd; ten onrechte. De maatregel is bedoeld om veranderingen zo te begeleiden dat goed omschreven kwaliteiten herkenbaar blijven. Niemeijer schetst in grote lijnen hoe een dergelijke dynamiek wordt ondervangen in een wettelijke systematiek en hoe door de tijd heen opvattingen zijn geëvolueerd over de omschrijving en begrenzing van de ‘gezichten’.

Als complement op het ‘rode’ erfgoed van de stads- en dorpslandschappen behandelt Natascha Lensvelt de opkomst van het ‘groene’ erfgoed van de historische tuinen, parken en buitenplaatsen als een nieuwe loot aan de monumentenstam. Op bondige wijze benoemt zij de herontdekking van de historische tuin-kunst en de dilemma’s bij de instandhouding van ‘levende’ monumenten van natuur en cultuur.

Drie vertegenwoordigers van het Convent van Gemeentelijke Bouwhistorici laten hun licht schijnen over het fenomeen van de bouwhistorische waardenkaarten als een nieuw hulpinstrument voor de planologische besluitvorming in met name de historische binnensteden. Zij bespreken voorbeelden van Amsterdam, Leiden, Den Bosch en Utrecht. Nu het nieuwe beleid zich meer en meer richt op tijdige signalering van cultuurhistorische waarden is het nodig om die op eenvoudige doch inzichtelijke wijze in kaart te brengen, zelfs als het hiervoor noodzakelijke bouw-historisch onderzoek ter plaatse nog moet worden uitgevoerd.

Het prikkelende artikel van Vincent van Rossem sluit af met een ode aan de zegeningen van een halve eeuw wettelijke monumentenbescherming, waardoor vele beeldbepalende panden zijn gered van voortijdige sloop.

De hedendaagse roep om ‘identiteit’ in het stadsbeeld in reactie op de toenemende uniformering – zie de nu lopende fototentoonstelling ‘Nederland, uit voorraad leverbaar’ van Hans van der Meer in het NAI – is het best te beantwoorden met goede monumentenzorg. Dit themanummer is een aanzet tot herbronning op de Monumentenwet, want het onderwerp verdient zonder meer een heel boek.

Namens de redactie,
Marieke Kuipers